

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології соціології

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

бакалаврський дослідницький проєкт

053 «Психологія»

на тему:

**«ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ В УМОВАХ ДИСФУНКЦІЙНОЇ
СІМ'Ї»**

Виконала: здобувач 4 курсу 3 групи

галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові
науки»

спеціальність 053 «Психологія»

Градовенко Вероніка Сергіївна

Керівник: доцент кафедри, к. ю. н, доцент

Будяченко О. М

Рецензент: доцент кафедри, к. пед. н, доцент

Гурін Р. С

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Галузь знань 05 «Соціальні, та поведінкові науки»

Спеціальність 053 «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідуюча кафедрою психології

д.ю.н., канд. психол.н., проф.

О.М.Цільмак

« ____ » _____ 20 ____ року

З А В Д А Н Н Я **НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ** **(бакалаврський дослідницький проект)** **Градовенко Вероніка Сергіївна**

1. Тема роботи «Емоційний розвиток дитини в умовах дисфункційної сім'ї», Керівник роботи Будяченко Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, затверджені наказом НУ «ОЮА» від « ____ » _____ 2026 року № ____
2. Строк подання здобувачем роботи ____ 2026 року _____
3. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

/п	Назва етапів бакалаврської роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Підготовка концепції К.Р. і затвердження плану К.Р.	грудень, 2025	
2.	Вивчення нормативного матеріалу, спеціальної літератури, аналіз та узагальнення матеріалів	грудень, 2025	
3.	Написання Вступу	грудень, 2025	
4.	Написання 1 розділу М.Р.	січень, 2026	
5.	Написання 2 розділу М.Р.	січень, 2026	
6.	Написання Висновків	лютий, 2026	
7.	Подання К.Р. на кафедру та рецензування	лютий, 2026	
8.	«Малий захист» К.Р. на кафедрі	квітень, 2026	
9.	Прийняття рішення про допуск К.Р. до захисту	травень, 2026	
10.	Захист К.Р. в ЕК	червень, 2026	

Здобувач

_____ (підпис)

_____ (ініціал та прізвище)

Керівник роботи

_____ (підпис)

_____ (ініціал та прізвище)

АННОТАЦІЯ

Градовенко В. С. «Емоційний розвиток дитини в умовах дисфункційної сім'ї». - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Бакалаврський дослідницький проєкт на здобуття бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2026 рік.

У представленій роботі теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено особливості емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що неблагополучний сімейний клімат є одним з визначальних факторів, який негативно позначається на формуванні емоційної сфери дитини, її рівні тривожності, здатності до емоційної стабільності та саморегуляції.

У рамках проведеної роботи було здійснено аналіз наявних наукових підходів до розуміння емоційного розвитку дитини. Визначено вплив сімейних дисфункцій на становлення емоційних станів, самооцінки та поведінкових реакцій у дітей та підлітків. Роль специфіки сімейного оточення як фундаментального чинника емоційної соціалізації особистості була детально висвітлена.

Методологічна база дослідження представлена сукупністю взаємопов'язаних методів: теоретичними (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння), емпіричними (анкетування, психодіагностичне тестування, спостереження), а також інтерпретаційними та математико-статистичними методами обробки отриманих даних. Такий багатогранний підхід гарантував всебічність та достовірність досягнутих результатів.

У процесі дослідження застосовувалася розроблена автором анкета, призначена для вивчення особливостей сімейного середовища та емоційного стану дітей. Крім того, були використані стандартизовані психодіагностичні інструменти: методика діагностики рівня тривожності (розроблена Філіпсом) та методика «Самооцінка психічних станів» (авторства Г. Айзенка). Отримані дані

дозволили ідентифікувати рівень емоційної напруженості, тривожності та специфіку психічних станів респондентів.

У цій праці розроблено практичні рекомендації, спрямовані на профілактику та корекцію порушень емоційного розвитку дитини, яка перебуває в умовах дисфункційної сім'ї. Ці рекомендації ставлять за мету зниження рівня тривожності, покращення емоційної стабільності та формування у дітей навичок саморегуляції.

Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості використання розроблених рекомендацій практичними психологами освітніх закладів, соціальними педагогами та фахівцями, які працюють з дітьми з сімей, віднесених до групи ризику.

Результати дослідження можуть бути застосовані для розробки програм психологічної підтримки дітей, які виховуються в сім'ях з дисфункційними стосунками, а також слугувати основою для подальших наукових досліджень у сфері дитячої та сімейної психології.

Ключові слова: емоційний розвиток, дисфункційна сім'я, тривожність, психічні стани, дитина, саморегуляція, сімейне виховання, психологічна підтримка.

ABSTRACT

Hradovenko V. S. “Emotional Development of a Child in a Dysfunctional Family”. - Qualifying research paper (manuscript). Bachelor research project submitted for the Bachelor's degree in specialty 053 “Psychology”. National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2026.

The presented work theoretically substantiates and empirically investigates the features of a child's emotional development in a dysfunctional family.

The relevance of the study is due to the fact that an unfavorable family climate is one of the determining factors that negatively affects the formation of a child's emotional sphere, its level of anxiety, ability for emotional stability and self-regulation.

As part of the work, an analysis of existing scientific approaches to understanding a child's emotional development was carried out. The influence of family dysfunctions on the formation of emotional states, self-esteem and behavioral reactions in children and adolescents was determined. The role of the specifics of the family environment as a fundamental factor in the emotional socialization of the individual was highlighted in detail.

The methodological basis of the study is represented by a set of interrelated methods: theoretical (analysis, synthesis, generalization, systematization, comparison), empirical (questionnaire, psychodiagnostic testing, observation), as well as interpretative and mathematical-statistical methods of processing the obtained data. Such a multifaceted approach guaranteed the comprehensiveness and reliability of the achieved results.

In the process of the study, a questionnaire developed by the author was used, designed to study the features of the family environment and the emotional state of children. In addition, standardized psychodiagnostic tools were used: the anxiety level diagnostic method (developed by Phillips) and the "Self-assessment of mental states" method (authored by G. Eysenck). The data obtained allowed us to identify the level of emotional tension, anxiety and the specifics of the mental states of the respondents.

This work develops practical recommendations aimed at preventing and correcting disorders of the emotional development of a child living in a dysfunctional family. These recommendations aim to reduce anxiety levels, improve emotional stability, and develop self-regulation skills in children.

The practical value of the results obtained lies in the possibility of using the developed recommendations by practical psychologists of educational institutions, social educators, and specialists working with children from families classified as at-risk.

The results of the study can be used to develop psychological support programs for children raised in families with dysfunctional relationships, as well as serve as the basis for further scientific research in the field of child and family psychology.

Keywords: emotional development, dysfunctional family, anxiety, mental states, child, self-regulation, family upbringing, psychological support.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В УМОВАХ ДИСФУНКЦІЙНОЇ СІМ'Ї.....	14
1.1. Етапи, організація та методи дослідження.....	14
1.2. Аналіз результатів анкетування.....	15
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В УМОВАХ ДИСФУНКЦІЙНОЇ СІМ'Ї.....	26
2.1. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	26
2.2. Практичні рекомендації для профілактики та корекції емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї.....	34
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38
ДОДАТКИ.....	42

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна соціально-економічна реальність, суспільна нестабільність, підвищений психологічний тиск та трансформації в сімейній структурі справляють значний вплив на формування дитини. Особливого значення набуває емоційний вимір розвитку дітей, які зростають у неблагополучних родин, адже саме сімейний мікроклімат є первинною ланкою у становленні емоційної сфери особистості.

Дисфункційна сім'я відзначається наявністю ускладнень у міжособистісних взаєминах, дефіцитом емоційної підтримки, частими конфліктами, недостатньою емоційною чуйністю чи надмірною владністю батьків. В таких обставинах дитина часто позбавлена можливості сформувати досвід надійної прив'язаності, що негативно відображається на становленні механізмів емоційної саморегуляції, здатності контролювати власні пориви, розвитку емпатії та формуванні адекватного уявлення про себе.

Емоційний розвиток в дитячому віці є фундаментом для подальшого розвитку особистості, адже саме тоді закладаються основи для розпізнавання, переживання та вираження емоційних станів. Будь-які ускладнення на цьому шляху можуть спричинити підвищену тривожність, схильність до агресивної поведінки, надмірну замкненість, а також утруднення в процесі соціальної адаптації та побудові міжособистісних зв'язків.

З огляду на вищезазначене, вивчення специфіки емоційного розвитку дитини в контексті неблагополучного сімейного оточення постає актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору. Це дає змогу визначити ключові чинники ризику та розробити ефективні стратегії психологічної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема щодо формування емоційного розвитку дитини в сучасному суспільстві, особливо коли йдеться про родини, де виникають певні труднощі, набуває особливої ваги в контексті психологічних досліджень [2]. Це зумовлено тим, що родина - це перше і найвагоміше середовище, яке впливає на становлення емоційної системи дитини. Сучасні наукові праці наголошують, що саме характер відносин у сім'ї

безпосередньо впливає на те, як дитина буде керувати своїми емоціями, який рівень тривоги її супроводжуватиме, наскільки розвиненою буде її здатність до співчуття, а також на її загальну психологічну витривалість [5].

Дослідження в галузі психології за кордоном, які стосуються розвитку емоцій, суттєво збагатив Джон Боулбі. У своїй концепції прив'язаності він показав, що початковий емоційний зв'язок між дитиною та важливою дорослою людиною є фундаментальною передумовою для формування психічної стійкості. Вчений наголошував, що надійна прив'язаність забезпечує дитині відчуття захищеності, самовпевненості та здатності керувати власними емоціями. Навпаки, ускладнення з прив'язаністю, що часто трапляються у неблагополучних родинах, можуть спровокувати появу тривожності, емоційної нестабільності та перешкоджати встановленню стосунків з іншими людьми [23].

Подальше вивчення цих питань було продовжено Мері Ейнсворт. Вона провела експериментальні дослідження, які підтвердили існування різних видів прив'язаності (надійної, уникаючої та амбівалентної). Ейнсворт встановила, що діти з неблагополучних сімей частіше демонструють ненадійний тип прив'язаності, який проявляється у підвищеній тривожності, страху бути покинутим та труднощах у контролюванні своїх емоційних станів. Це наочно демонструє тісну взаємозалежність між сімейними умовами та тим, як розвиваються емоції дитини [26].

Альберт Бандура в своїй теорії соціального навчання також приділив значну увагу вивченню емоційного розвитку. На думку вченого, діти опановують емоційні реакції, моделі поведінки та способи реагування, спостерігаючи за дорослими [4]. Стосовно дітей з дисфункційної сім'ї це означає, що вони можуть переймати агресивні, тривожні або уникаючі моделі поведінки, якщо саме такі реакції демонструють їхні батьки під час конфліктів. Таким чином, емоційні розлади можуть виникати не лише внаслідок прямого впливу, а й через механізми наслідування [8].

У рамках гуманістичної психології Карл Роджерс розглядав емоційний розвиток через призму прийняття особистості без умов [7]. Він підкреслював, що дитині необхідна емоційна підтримка, її прийняття та емпатійне ставлення з боку важливих дорослих. Відсутність такого прийняття в сімейному середовищі призводить до виникнення внутрішніх конфліктів, зниження самооцінки та емоційної незрілості [9]. Особливо важливою є такий аспект, як формування дітьми з неблагополучних сімей умовного ставлення до себе, що змушує їх орієнтуватися на зовнішню оцінку, ускладнюючи розвиток стабільної концепції “Я” [10].

З погляду психоаналізу, Зигмунд Фрейд та його учні вважали родину найважливішим чинником у становленні фундаментальних емоційних контурів особистості. Вони наголошували, що досвід, пережитий у дитинстві, особливо той, що пов’язаний з батьківськими постатями, глибоко залишає свій відбиток на формуванні емоційної сфери [11]. Нестача емоційної уваги або конфліктна атмосфера в родинному колі здатні спричинити внутрішні протиріччя, занепокоєння та складнощі з управлінням емоційними станами [19].

Праці українських вчених також акцентують увагу на тому, як родинне оточення впливає на дитячий розвиток. Зокрема, Л. Виготський у своїй культурно-історичній теорії стверджував, що психічне становлення дитини відбувається завдяки соціальним взаємодіям, де першим і ключовим суспільним осередком є саме сім’я. Він відзначав, що емоційне зростання відбувається через спілкування з дорослими та засвоєння правил поведінки в суспільстві [20].

Нинішні українські дослідники, серед яких Н. Максимова, Л. Найдьонова, О. Карабанова та інші, вказують, що неблагополучна родина становить загрозу для належного емоційного розвитку дитини [18]. Вони підкреслюють, що такі сімейні обставини відзначаються порушеннями у спілкуванні, браком емоційної підтримки, частими суперечками та несформованими психологічними кордонами. Усе це призводить до того, що в дитини виникає емоційна нестійкість, схильність до агресії або, навпаки, замкненість [22].

Особливу зацікавленість науковців викликає емоційна депривація - явище, що часто спостерігається у дітей, вихованих у неблагополучних сім'ях [17]. Це стан, коли дитина відчуває брак батьківської любові, піклування та підтримки [15].

Сучасні наукові дані вказують на те, що саме цей аспект є визначальним у виникненні тривожних станів, формуванні низької самооцінки та проблемах соціальної інтеграції [16].

Сучасна психологічна наука також активно досліджує питання контролю над емоціями у дітей. Вчені звертають увагу на те, що діти, які походять з родин із проблемами, часто стикаються з труднощами у розумінні та висловлюванні власних почуттів [21]. Це, своєю чергою, ускладнює їхнє входження до соціуму [14].

Недостатній рівень емоційної грамотності може проявлятися як імпульсивність, агресія або ж замкнутість та уникнення будь-яких соціальних контактів [6].

Важливим напрямком актуальних досліджень є вивчення впливу на психоемоційний стан дитини стресу та насильства, що панують у родинному середовищі [25]. Доведено, що діти, які зростають в атмосфері частих сварок або застосування насильства, мають вищий ризик розвитку симптомів посттравматичного розладу, емоційної нестабільності, а в майбутньому - труднощів у формуванні довіри до оточуючих [3].

Отже, аналіз наукової літератури демонструє, що емоційний розвиток дитини - це багатогранний і складний процес, який безпосередньо залежить від умов, у яких вона виховується [27,29]. Дисфункційна сім'я класифікується як один з найсуттєвіших негативних чинників, що перешкоджають нормальному перебігу цього процесу [24,28]. Сучасні дослідження підтверджують тісний взаємозв'язок між якістю стосунків у сім'ї та емоційною стабільністю дитини. Це підкреслює нагальну потребу глибшого вивчення цієї проблеми та розробки дієвих програм психологічної корекції [30,31].

Мета та завдання дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї.

Завдання дослідження:

- 1) Здійснити теоретичний аналіз проблеми емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї.
- 2) Охарактеризувати етапи організації та методи емпіричного дослідження.
- 3) Провести психодіагностичне обстеження емоційного стану дітей.
- 4) Проаналізувати отримані емпіричні результати.
- 5) Розробити практичні рекомендації щодо корекції та профілактики порушень емоційного розвитку дитини.

Об'єкт дослідження: емоційний розвиток дитини як психологічний феномен.

Предмет дослідження: особливості емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї.

Методологічна база дослідження. У підґрунтя кваліфікаційного дослідження покладено систему загальнонаукових та специфічних методів пізнання. Для досягнення сформульованої мети та розв'язання поставлених дослідницьких завдань застосовано наступні наукові підходи:

- теоретичні методи: аналіз наукової літератури (синтез та критична оцінка існуючих концепцій, виявлення прогалин у дослідженнях); систематизація (впорядкування та структурування інформації для виявлення закономірностей); класифікація (розподіл об'єктів дослідження за певними ознаками); узагальнення отриманих результатів (формулювання загальних висновків на основі окремих фактів); порівняльний аналіз (зіставлення теоретичних моделей з емпіричними даними, отриманими в ході дослідження); формування обґрунтованих висновків (синтез результатів та формулювання основних положень).

- емпіричні методи: цілеспрямоване спостереження (фіксація проявів досліджуваних явищ у реальних умовах); анкетування та тестування

(застосування стандартизованих психометричних інструментів для оцінки досліджуваних характеристик).

- інтерпретаційні методи: аналітичне дослідження (розгляд отриманих даних з метою виявлення глибинних зв'язків та закономірностей); концептуальне тлумачення (інтеграція результатів дослідження в існуючий теоретичний контекст, розширення та уточнення наявних знань); компаративний аналіз (зіставлення результатів дослідження з попередніми науковими даними, представленими в психологічній літературі, виявлення схожостей та відмінностей).

- математично-статистичні методи: кількісний аналіз даних (обробка емпіричних даних з використанням методів математичної статистики).

Цей комплексний підхід забезпечив всебічне вивчення досліджуваної проблеми, поєднання теоретичного аналізу з емпіричними даними та обґрунтованість отриманих висновків.

Методики дослідження: авторська анкета «Емоційний розвиток дитини в умовах дисфункційної сім'ї», методика діагностика рівня тривожності (за Філіпсом), методика самооцінка психічних станів (за Г. Айзенком).

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть бути використані практичними психологами закладів освіти, соціальними педагогами та сімейними психологами для розробки програм психологічної підтримки дітей з дисфункційних сімей.

Також матеріали дослідження можуть застосовуватися у профілактичній та корекційній роботі з дітьми, які мають труднощі емоційного розвитку.

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 48 сторінок. Список використаної літератури налічує 31 найменувань, а також робота містить 3 таблиці та 14 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В УМОВАХ ДИСФУНКЦІЙНОЇ СІМ'Ї

1.1 Етапи, організація та методи дослідження

Дослідження з теми «Емоційний розвиток дитини в умовах дисфункційної сім'ї» проводилося у декілька етапів.

На першому етапі було сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет та гіпотезу дослідження.

Гіпотеза дослідження полягала у припущенні, що емоційний розвиток дитини, яка виховується в умовах дисфункційної сім'ї, характеризується підвищеним рівнем емоційної нестабільності, тривожності, напруженості та труднощами у регуляції власних психічних станів.

З метою емпіричного дослідження особливостей емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї було розроблено авторську анкету, спрямовану на виявлення особливостей емоційного самопочуття дітей, рівня тривожності, умов сімейного виховання та суб'єктивного сприйняття сімейного середовища (див. Додаток А). Анкета була адаптована для проведення у гугл формі, що забезпечило зручність та доступність проходження опитування.

Вибірка дослідження становила 40 респондентів дитячого та підліткового віку. У дослідженні брали участь учні закладів загальної середньої освіти, що дозволило отримати дані, репрезентативні для аналізу емоційного розвитку дітей у реальних соціальних умовах.

Базою проведення дослідження став один із спеціалізованих закладів освіти України. Усі респонденти були попереджені про мету дослідження та гарантії конфіденційності, що сприяло підвищенню щирості відповідей і достовірності отриманих результатів.

Наступним етапом стало проведення психодіагностичного обстеження, у межах якого було здійснено підбір валідних та стандартизованих методик відповідно до мети дослідження. Серед них було обрано: методику діагностики

рівня тривожності (за Філіпсом) та методику «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком) [1,12,13].

Зазначені психодіагностичні методики є широко апробованими у психологічній практиці та дозволяють комплексно дослідити емоційний стан дитини, рівень тривожності, емоційного напруження, а також особливості психічного самопочуття.

Методика діагностики рівня тривожності (за Філіпсом) спрямована на виявлення рівня шкільної та загальної тривожності у дітей, а також дозволяє визначити наявність емоційного дискомфорту, страхів, напруження та труднощів адаптації в соціальному середовищі. Вона є важливим інструментом у вивченні впливу сімейних умов на емоційний стан дитини.

Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком) використовується для оцінки актуального емоційного стану особистості за основними шкалами: тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність. Вона дозволяє визначити рівень емоційної стабільності дитини та особливості її реакцій на стресові ситуації, що є особливо важливим у контексті виховання в дисфункційній сім'ї.

При відборі методик враховувалися їхні психометричні характеристики, зокрема валідність, надійність та стандартизованість. Валідність забезпечує відповідність методик предмету дослідження, надійність гарантує стабільність результатів, а стандартизованість - однакові умови проведення діагностики для всіх респондентів.

Отримані результати були систематизовані та представлені у вигляді таблиць, що дало можливість здійснити їх подальший кількісний та якісний аналіз, а також визначити основні закономірності емоційного розвитку дітей в умовах дисфункційної сім'ї.

1.2 Аналіз результатів анкетування

Дослідження емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї здійснювалося в декілька етапів.

На першому етапі нами було створено авторську анкету, яка складалася з 15 запитань, спрямованих на визначення особливостей емоційного розвитку дитини в умовах сімейного середовища, характеру взаємодії з батьками, рівня емоційної підтримки та наявності можливих емоційних труднощів. Респонденти мали можливість самостійно оцінити власний емоційний стан та особливості сімейних взаємин, що, на нашу думку, є необхідним попереднім етапом дослідження перед проведенням більш глибокого психодіагностичного обстеження.

В результаті анкетування нами було отримано наступні дані, які далі будуть представлені схематично.

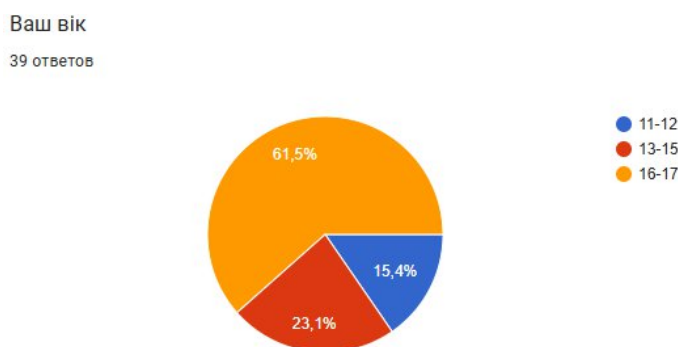

Рисунок 1.1 Вік респондентів

Для зручності проведення дослідження анкету було побудовано у гугл формі. У анкетуванні взяли участь 40 осіб.

Дані, представлені на рисунку 1.1, демонструють, що переважну більшість опитаних становлять особи віком від 16 до 17 років (61,5%). Частка респондентів вікової категорії 13-15 років складає (23,1%). Найменший показник (15,4%) зафіксовано серед учасників віком від 11-12 років.

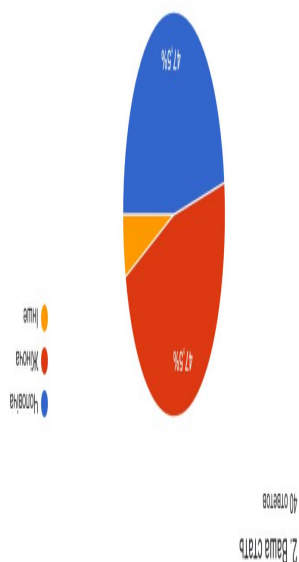

Рисунок 1.2 Стать респондентів

Рисунок 1.2. демонструє, що в дослідженні взяло участь 40 респондентів з яких 19 чоловічої статі (47,5%), 19 жіночої статі (47,5%) та 2 особи (5%), які обрали варіант «Інше». Такий переріз вибірки свідчить про рівномірне гендерне представництво, що підвищує валідність подальших висновків щодо впливу дисфункційної сім'ї на емоційний розвиток дитини.

Такий розподіл свідчить про те що, опитувальник охоплює студентську аудиторію, яка ще не завершила своє навчання у вищому навчальному закладі.

На рисунку 1.3.. простежується що, найбільша частка респондентів (50%) обрала варіант «Іноді», тобто дитина лише час від часу відчуває, що її емоції в сім'ї розуміють і приймають. Частка опитаних, які відповіли «Рідко», складає (27,5%). Найменший показник (20%) зафіксовано серед тих, хто обрав варіант «Ніколи». Такий розподіл свідчить про низький рівень емоційного прийняття дитини в родині респондентів, що є характерною ознакою дисфункційної сім'ї та може негативно впливати на емоційний розвиток дитини.

3. Чи відчуває дитина, що її емоції в сім'ї розуміють і приймають?
40 ответов

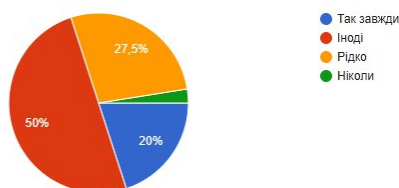

Рисунок 1.3 Розподіл відповідей респондентів щодо розуміння та прийняття емоцій дитини в сім'ї

Більшість учасників на рисунку 1.4. демонструють, що найбільша частка респондентів (60%) обрала варіант «Рідко», тобто дитина регулярно стикається з емоційним ігноруванням у сім'ї. Частка опитаних, які відповіли «Ніколи», складає (22,5%). Найменший показник (17,5%) зафіксовано серед тих, хто обрав варіант «Часто». Такий розподіл свідчить про те, що переважна більшість дітей у дисфункційних сім'ях систематично зазнають емоційного ігнорування, що є одним із ключових чинників порушення емоційного розвитку дитини, формування невпевненості в собі, труднощів ідентифікації та вираження власних емоцій.

Рисунок 1.4 Розподіл відповідей респондентів щодо частоти емоційного ігнорування дитини в сім'ї

Більшість учасників на рисунку 1.5. демонструють, що дитина іноді може вільно висловлювати свої почуття в сім'ї (65%). Інша частина учасників зазначила, що дитина ніколи цього не робить (17,5%), а також варіант постійно (17,5%). Це свідчить про те, що переважна більшість опитаних сімей функціонує в умовах емоційної заборони, де відкрите вираження почуттів дитини не заохочується або придушується. Найвищий показник повної відсутності свободи самовираження (65%) може свідчити про вплив авторитарних батьківських настанов, високий рівень емоційного контролю та активне формування у дитини стратегій приховування власних переживань. Водночас наявність 17,5% сімей, де дитина може висловлювати почуття

постійно, демонструє потенційно сприятливе емоційне середовище, однак системна картина вказує на значний ризик формування емоційної незрілості, алекситимії та порушень самооцінки у дітей, які зростають в умовах дисфункційної сім'ї.

Рисунок 1.5 Розподіл відповідей респондентів щодо свободи висловлювання почуттів дитини в сім'ї

На рисунку 1.6 представлено результати опитування щодо емоційного фону та специфіки переживань респондентів у сімейних умовах. Наочно простежується, що найбільша частина опитаних осіб (42,5%) у домашньому колі найчастіше відчують тривогу. Водночас майже третина учасників дослідження (30%) зазначили, що домінуючим станом для них є страх. П'ята частина вибірки (20%) вказала на те, що переживає вдома радість і спокій, тоді як найменший відсоток респондентів (7,5%) стикається зі смутком або роздратуванням.

Отримані статистичні дані свідчать про те, що переважна більшість підлітків перебуває у сімейному просторі з високим рівнем внутрішньої напруги та психологічного дискомфорту, оскільки сумарно понад 70% опитаних фіксують у себе негативно забарвлені емоційні стани (тривогу та страх). Систематичне перебування в такій гнітючій атмосфері вдома є потужним деструктивним чинником, який суттєво деформує процес формування здорової самооцінки, базової довіри до світу та безпечного самосприйняття молоді. Постійне проживання емоцій страху й тривожності у місці, яке має слугувати опорою, актуалізує внутрішні когнітивні установки безпорадності та хронічної вразливості, що безпосередньо стримує соціальну активність, ініціативність та

блокує розвиток особистісного потенціал. З позиції когнітивно-поведінкової терапії, такий тривалий несприятливий психоемоційний досвід стає стійким підґрунтям для запуску дисфункціональних автоматичних думок, формування викривлених глибинних переконань про власну незахищеність і ворожість оточення, що вимагає цілеспрямованої психокорекційної роботи, спрямованої на трансформацію когнітивних схем та стабілізацію емоційної сфери підлітків.

6. Які емоції найчастіше переживає дитина вдома?
40 ответов

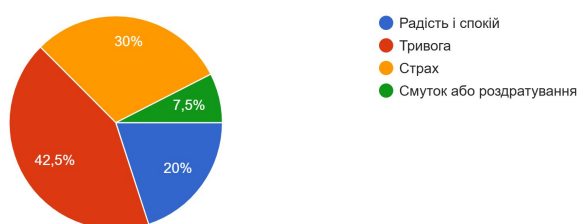

Рисунок 1.6 Домінуючі психоемоційні стани підлітків у домашньому середовищі

На рисунку 1.7 простежується що, більшість учасників відповіли, що у дитини доводиться іноді спостерігати прояви підвищеної тривожності (69,2%). Інші зазначили, що вони помічають ознаки тривожності у дитини часто (12,8%), і дещо більша за них частка респондентів вказала, що ніколи не спостерігає у дитини підвищеної тривожності (17,9%).

Такий високий сумарний показник виявлення емоційного напруження (82% загалом) свідчить про глибоку травматизацію підліткового середовища та значне поширення деструктивних внутрішніх переживань. Систематичне перебування в стані емоційного дискомфорту чи очікування загрози руйнівно впливає на психічну сферу молоді, провокуючи формування стійких деструктивних переконань про себе та оточуючи. Постійний досвід проживання тривожності безпосередньо пов'язаний із деформацією самооцінки, виникненням почуття безпорадності та хронічного психологічного напруження. Здобуті результати яскраво підкреслюють гостру потребу впровадження системних інструментів психологічної допомоги, де методи когнітивно-поведінкової терапії можуть стати ефективним засобом для опрацювання

перенесених психотравмуючих подій, корекції викривлених когнітивних схем та зниження рівня тривожності у підлітків.

7. Чи спостерігається у дитини підвищена тривожність?

39 ответов

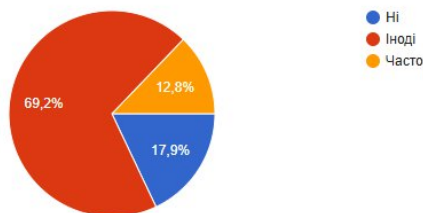

Рисунок 1.7 Показники поширеності проявів підвищеної тривожності серед підлітків

На рисунку 1.8 ми можемо спостерігати, що специфіка поведінкових та емоційних реакцій підлітків під час виникнення сімейних конфліктів. Наочно простежується, що майже половина респондентів (45,9%) зазначають, що їхня дитина у таких ситуаціях намагається уникати протистояння. Водночас близько чверті опитаних (24,3%) вказали, що підлітки реагують на конфлікти спокійно. П'ята частина вибірки (21,6%) констатує, що дитина сильно переживає через сімейні незгоди, а найменша частка (8,1%) помічає відкриті деструктивні прояви, коли дитина проявляє агресію або замкнутість.

9. Як дитина реагує на конфлікти в сім'ї?

37 ответов

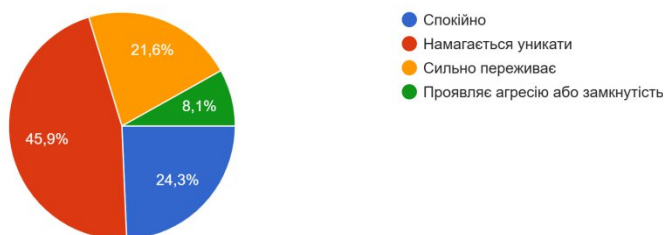

Рисунок 1.8 Особливості поведінкового реагування підлітків на конфліктні ситуації в родині

Рисунок 1.9 демонструє, що половина опитаних батьків вважають, що сімейна атмосфера незначно впливає на емоційний стан їхньої дитини (50%). Інша частина учасників зазначила, що цей вплив є помітним (27,5%), або вказала на відсутність будь-якого впливу (15%). І найменша частина

респондентів визнала, що мікроклімат у родині впливає на дитину дуже сильно (7,5%).

9. Чи впливає сімейна атмосфера на емоційний стан дитини?
40 ответов

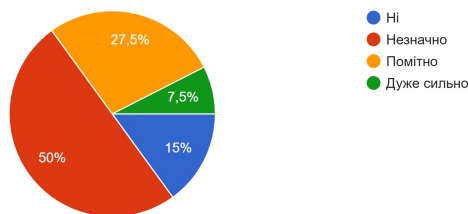

Рисунок 1.9 Оцінка батьками ступеня впливу сімейної атмосфери на емоційний стан дитини

На рисунку 1.10 простежується, що половина учасників опитування зазначили, що дитина рідко відчуває підтримку з боку батьків (50%). Інша частина респондентів вказала, що підліток відчуває таку опору часто (27,5%). І найменша частина учасників відповіла ствердно, підкресливши, що дитина відчуває підтримку завжди (22,5%).

10. Чи відчуває дитина підтримку з боку батьків?
40 ответов

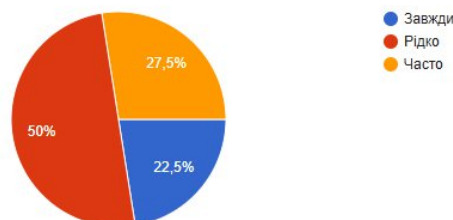

Рисунок 1.10 Оцінка респондентами ступеня вираженості батьківської підтримки у сприйнятті підлітків

На рисунку 1.11 ми можемо спостерігати, що більша частина опитаних батьків зазначила, що у їхньої дитини рідко виникають такі емоційні труднощі, як плач, замкнутість або агресія (74,4%). Інша частина учасників відповіла, що такі деструктивні емоційні прояви спостерігаються часто (17,9%). І найменша частина респондентів вказала на те, що подібні труднощі у дитини не виникають ніколи (7,7%).

11. Чи виникають у дитини емоційні труднощі (плач, замкнутість, агресія)?

39 ответов

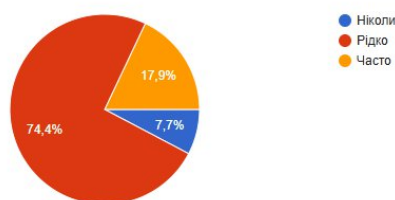

Рисунок 1.11 Частота виникнення у підлітків виражених емоційних труднощів за оцінкою батьків

На рисунку 1.12 видно, що відносна більшість учасників опитування зазначають, що їхня дитина має можливість частково обговорювати свої проблеми з дорослими (32,5%). Майже однакова кількість респондентів вказали варіанти, що така можливість існує значною мірою (30%) або, навпаки, виражена незначно (30%). Найменша частина опитаних констатує повну відсутність такого довірчого контакту, обравши варіант «ні» (7,5%).

12. Чи має дитина можливість обговорювати свої проблеми з дорослими?

40 ответов

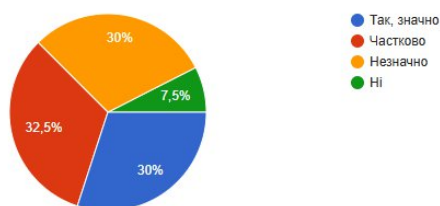

Рисунок 1.12 Можливості підлітків обговорювати власні проблеми з дорослими

Рисунок 1.13 демонструє, що більшість учасників вважають, що більшість учасників опитування вважають, що сімейне середовище впливає на формування емоційної стабільності їхньої дитини, обравши варіант відповіді «Так» (52,5%). Інша частина учасників зазначила, що цей фактор взагалі не має подібного впливу, віддавши перевагу варіанту «Ні» (47,5%).

13. Чи впливає сімейне середовище на формування емоційної стабільності дитини?
40 ответов

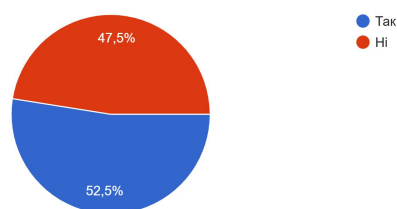

Рисунок 1.13 Суб'єктивна оцінка батьками ступеня впливу сімейного середовища на формування емоційної стабільності дитини

На рисунку 1.14 простежується, що половина учасників вважають, що більшість учасників опитування вважають, що їхня дитина потребує сторонньої професійної допомоги, обравши варіант відповіді «Так» (65%). Інша частина опитаних батьків зазначила, що дитина не має подібної потреби, віддавши перевагу варіанту відповіді «Ні» (35%).

14. Чи потребує дитина психологічної підтримки для гармонійного емоційного розвитку?
40 ответов

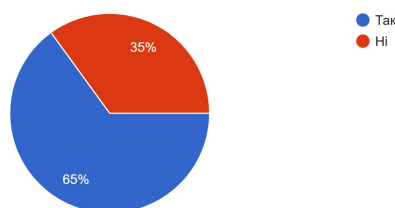

Рисунок 1.14 Суб'єктивна оцінка батьками потреби підлітка у психологічній підтримці для гармонійного емоційного розвитку

Таким чином, здійснене нами анкетування батьків та їх дітей надало змогу здобути цілісне уявлення про особливості сімейного мікроклімату, поширені поведінкові реакції підлітків на конфлікти та суб'єктивне сприйняття дорослими емоційного стану і потреб своїх дітей в умовах родини.

Отримані результати вказують на те, що відчутна частина дітей систематично перебуває в домашньому середовищі з високим рівнем внутрішньої напруги, що найчастіше виявляється у формі домінування тривоги та страху. Виявлено високий ступінь поширеності проявів підвищеної тривожності у дітей, а також схильність більшості з них обирати пасивну позицію уникнення або гостро переживати сімейні незгоди в собі, що свідчить

про брак асертивності, дефіцит навичок конструктивного розв'язання конфліктів та деформацію здорової самооцінки. Ситуація ускладнюється когнітивним викривленням з боку батьків, переважна частина яких схильна нівелювати або недооцінювати силу впливу сімейної атмосфери на формування емоційної стабільності підлітка.

Результати також показують досить низький рівень емоційної опори в сім'ї та наявність комунікативних бар'єрів: половина опитаних констатує, що дитина лише рідко відчуває батьківську підтримку, а значна частина підлітків обмежена у можливості відкрито обговорювати власні проблеми з дорослими. Водночас, попри недооцінку щоденного сімейного впливу, переважна більшість батьків чітко фіксує наявність психоемоційних труднощів у дітей та виявляє готовність до залучення сторонньої допомоги, зазначаючи, що підліток гостро потребує професійної психологічної підтримки для гармонійного розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТОК ДИТИНИ В УМОВАХ ДИСФУНКЦІЙНОЇ СІМ'Ї

2.1. Аналіз результатів психодіагностичного обстеження

Для підтвердження гіпотези нами був здійснений другий етап наукового дослідження, на якому проведено психодіагностичне обстеження респондентів.

З цією метою були обрані психодіагностичні методики, а саме: методика діагностика рівня тривожності (за Філіпсом), методика самооцінка психічних станів (за Г. Айзенком).

Дані методики є стандартизованими, валідними та надійними психодіагностичними інструментами, які дозволяють комплексно дослідити емоційний стан дитини, зокрема рівень тривожності, емоційної напруженості, а також особливості переживання психічних станів у дітей, які виховуються в умовах дисфункційної сім'ї.

Респонденти були попереджені про конфіденційність отриманих даних, що сприяло підвищенню щирості відповідей та забезпечило достовірність результатів дослідження.

Отримані результати психодіагностичного обстеження представлені у вигляді кількісних показників за двома основними методиками, що дає змогу визначити рівень тривожності та особливості емоційного стану у вибірці, а також проаналізувати їх взаємозв'язок у контексті емоційного розвитку дітей в умовах дисфункційної сім'ї.

У даному розділі здійснено аналіз отриманих даних, визначено основні групи респондентів за рівнем тривожності та особливостями психічних станів, а також окреслено загальні закономірності, що спостерігаються у досліджуваній вибірці.

Таблиця 2.1 містить результати психологічного обстеження за методикою діагностика рівня тривожності (за Філіпсом), де оцінюється цінюється рівень тривожності у дітей, а також виявляються основні прояви емоційного напруження, страхів та внутрішнього дискомфорту, що можуть бути пов'язані з

умовами дисфункційної сім'ї. Шкала передбачає такі категорії для оцінки рівня тривожності: низький рівень тривожності, середній рівень тривожності та високий рівень тривожності:

- низький рівень тривожності (0-20 балів)
- середній рівень тривожності (21-40 балів)
- високий рівень тривожності (41-60 балів)

Таблиця.2.1

Результати обстеження за методикою діагностики рівня тривожності (за Філіпсом)

Рівень тривожності			
№ Респондента	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1	15		
2		22	
3		34	
4		40	
5			45
6		32	
7		25	
8	19		
9		39	
10		40	
11			42
12		33	
13		36	
14		36	
15	20		
16		33	
17		30	

18		22	
19		40	
20	18		
21		35	
22			44
23		32	
24		40	
25		26	
26		38	
27		29	
28		30	
29		33	
30			41
31		24	
32		36	
33		40	
34		35	
35		33	
36		32	
37		40	
38	16		
39	18		
40	20		

По даним таблиці 2.1 видно, що респонденти, які взяли участь у дослідженні, мають різний рівень тривожності, визначений за методикою Філіпса.

Низький рівень тривожності виявлено у частини вибірки респонденти 1,8,15, 20,38,39,40, що свідчить про відносно стабільний емоційний стан, достатній

рівень психологічної стійкості та відсутність виражених проявів шкільної або соціальної тривожності.

Більшість респондентів мають середній рівень тривожності (переважна частина вибірки). Це вказує на наявність помірного емоційного напруження, періодичних переживань тривоги та хвилювання, що можуть бути пов'язані як із навчальними, так і з сімейними та соціальними факторами.

Високий рівень тривожності виявлено у респондентів 5,11,22 та 30, що свідчить про значну емоційну напругу, підвищену чутливість до стресових ситуацій, наявність виражених страхів та труднощів у емоційній адаптації.

Отримані результати свідчать про переважання середнього рівня тривожності у вибірці, що є характерним для дітей, які перебувають в умовах емоційно нестабільного сімейного середовища, та підкреслює актуальність подальшого дослідження емоційного розвитку в умовах дисфункційної сім'ї.

Таблиця 2.2 містить результати психологічного обстеження за методикою самооцінка психічних станів (за Г. Айзенком), де оцінюється рівень емоційної напруженості, тривожності, фрустрації та ригідності у дітей, що дозволяє визначити особливості їхнього емоційного стану в умовах дисфункційної сім'ї.

Шкала передбачає такі категорії для оцінки рівня психічних станів:

- низький рівень емоційної напруженості (0-20 балів)
- середній рівень емоційної напруженості (21-40 балів)
- високий рівень емоційної напруженості (41-60 балів)

Таблиця.2.2

Результати обстежування за методикою самооцінка психічних станів (за Г. Айзенком)

Рівень психічних станів			
№ Респондента	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1	20		
2		22	
3		40	

4		33	
5			41
6		35	
7		40	
8	20		
9		40	
10		34	
11		28	
12		25	
13		30	
14		21	
15	16		
16		33	
17		24	
18	18		
19		22	
20	17		
21			43
22		30	
23	18		
24		40	
25		25	
26		30	
27		32	
28		22	
29		21	
30		31	
31	20		
32		43	

33		22	
34		37	
35		28	
36		40	
37		40	
38	18		
39	20		
40	16		

По даним таблиці 2.2. видно що респонденти які прийняли участь у дослідженні лише респонденти, які взяли участь у дослідженні, мають різний рівень психічних станів, визначений за методикою «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком).

Низький рівень психічних станів виявлено у незначної частини вибірки респонденти 1,8,18,20,23,31,38,39,40, що свідчить про відносно спокійний емоційний стан, низьку вираженість тривожності, фрустрації та психічного напруження, а також достатню емоційну стабільність.

Більшість респондентів мають середній рівень психічних станів. Це вказує на наявність помірної емоційної напруги, періодичних проявів тривожності та нестабільності психічного стану, що може бути пов'язано з впливом соціальних і сімейних факторів.

Високий рівень психічних станів виявлено у респондентів 5,15,21, що свідчить про значну емоційну напруженість, підвищену чутливість до стресових ситуацій, труднощі емоційної регуляції та схильність до переживання внутрішнього дискомфорту.

Отримані результати також свідчать про переважання середнього рівня психічних станів у вибірці, що може бути характерним для дітей, які перебувають у складних сімейних умовах, та підкреслює актуальність дослідження емоційного розвитку в умовах дисфункційної сім'ї.

Таблиця.2.3

Узагальнені показники результатів дослідження.

№ Респонде нта	Рівень тривожності			Рівень психічних станів		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
1	15			20		
2		22			22	
3		34			40	
4		40			33	
5			45			41
6		32			35	
7		25			40	
8	19			20		
9		39			40	
10		40			34	
11			42		28	
12		33			25	
13		36			30	
14		36			21	
15	20			16		
16		33			33	
17		30			24	
18		22		18		
19		40			22	
20	18			17		
21		35				43

22			44		30	
23		32		18		
24		40			40	
25		26			25	
26		38			30	
27		29			32	
28		30			22	
29		33			21	
30			41		31	
31		24		20		
32		36			43	
33		40			22	
34		35			37	
35		33			28	
36		32			40	
37		40			40	
38	16			18		
39	18			20		
40	20			16		

По даним таблиці 2.3 видно, що у респондентів між рівнем тривожності та особливостями психічних станів у респондентів простежується певний взаємозв'язок, що відображає загальні закономірності емоційного розвитку дітей у досліджуваній вибірці.

Зокрема, у респондентів із високим рівнем тривожності 5,11,15,21,22,30 переважають високі показники психічних станів, що свідчить про підвищену емоційну напруженість, внутрішній дискомфорт, труднощі у саморегуляції та підвищену чутливість до стресових ситуацій.

Респонденти із низьким рівнем тривожності 1,8,15,18,20,23,31,38,39,40 здебільшого демонструють низькі або середні показники психічних станів, що

вказує на відносно стабільний емоційний фон, кращу адаптацію до соціальних умов та нижчий рівень внутрішнього напруження.

У групі респондентів із середнім рівнем тривожності (переважна більшість вибірки) спостерігаються переважно середні показники психічних станів, що може свідчити про наявність ситуативної тривожності, періодичних емоційних коливань та часткові труднощі емоційної саморегуляції.

Узагальнюючи результати, можна зазначити, що між рівнем тривожності та станом психічних процесів у вибірці спостерігається прямий взаємозв'язок: зі зростанням рівня тривожності підвищується рівень емоційної напруженості та нестабільності психічних станів. Це підтверджує значущість емоційного фактора у розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї та необхідність психологічної підтримки для зниження рівня тривожності.

2.2 Практичні рекомендації для профілактики та корекції емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї

Проведене теоретичне та емпіричне дослідження засвідчило, що емоційний розвиток дитини, яка виховується в умовах дисфункційної сім'ї, характеризується підвищеним рівнем тривожності, емоційної напруженості та нестабільністю психічних станів. Досягнуті результати підкреслюють актуальність розробки та запровадження дієвих заходів, спрямованих на запобігання та виправлення виявлених рис емоційної сфери.

З огляду на це, особливої ваги набуває багатогранний підхід, який охоплює одночасну роботу як із самим малюком, так і з його найближчим оточенням, а також з навчальним середовищем. Головна мета таких заходів полягає у зменшенні інтенсивності емоційного тиску, формуванні навичок самоконтролю, підвищенні емоційної стійкості й створенні сприятливих обставин для гармонійного розвитку емоцій.

Одним із ключових аспектів роботи є психокорекційна діяльність із дітьми, яка може включати елементи гри, мистецтва та когнітивно-поведінкових методик. Зокрема, вправи, що допомагають розпізнавати та висловлювати

емоції, розвивають усвідомлення власних переживань, а також формують конструктивні способи реагування на складні ситуації, є особливо ефективними. Важливо зосередитися на зниженні рівня тривоги за допомогою технік релаксації, дихальних вправ та технік тілесного розвантаження.

Не менш вагомою складовою є робота з батьками чи офіційними опікунами дитини. Інформаційно-просвітницька діяльність у сфері психології покликана поглибити їхнє розуміння впливу сімейного клімату на емоційний розвиток дитини, сприяти формуванню відповідального ставлення до батьківства та розвивати навички ефективного спілкування. Доцільним є проведення консультацій, тренінгів для батьків та індивідуальної психологічної підтримки.

Окремий напрямок профілактичної роботи стосується навчального середовища, де важливо забезпечити психологічний комфорт і безпеку для дитини. Це передбачає розвиток емпатії з боку викладачів, своєчасне виявлення дітей з підвищеним рівнем тривожності та організацію психологічного супроводу в навчальному закладі.

Таким чином, результативна профілактика та корекція емоційного розвитку дитини, що виховується у неблагополучній сім'ї, можлива лише за умови скоординованої взаємодії психологів, педагогів і родини. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме зменшенню рівня тривожності, стабілізації емоційного стану дитини та формуванню більш гнучких моделей поведінки.

Отже, ці практичні поради можуть бути застосовані в діяльності шкільних психологів, соціальних педагогів та фахівців з психологічного консультування задля покращення емоційного самопочуття дітей, які перебувають у складних сімейних обставинах.

ВИСНОВКИ

У ході виконання нашого дипломного дослідження на тему «Емоційний розвиток дитини в умовах дисфункційної сім'ї» було досягнуто поставленої мети та реалізовано визначені завдання, що дозволило сформулювати узагальнені теоретичні й емпіричні висновки.

Теоретичний аналіз засвідчив, що цілісний розвиток дитини є ключовим елементом формування її особистісних якостей. Саме в родинному середовищі закладаються фундамент емоційного комфорту, виробляються моделі поведінки у відповідь на життєві виклики, опановуються механізми емоційного контролю та визначаються особливості спілкування з іншими. Доведено, що в неблагополучних сім'ях спостерігаються розлади сімейних функцій, брак емоційної підтримки, часті суперечки, непослідовність у вихованні та несприятлива психологічна атмосфера. Подібні обставини здатні справляти негативний вплив на емоційний стан дитини, провокуючи зростання тривожності, сумнівів у власних силах, психологічної нестабільності та ускладнень під час адаптації до соціуму.

У рамках емпіричного етапу було охарактеризовано етапи організації та проведення дослідження, а також підібрано психодіагностичний інструментарій, який відповідає вимогам валідності, надійності та стандартизованості. Для отримання емпіричних даних було застосовано розроблену автором анкету, методика для визначення рівня тривожності (за Філіпса), а також методику "Оцінка власних психічних станів" (за Г. Айзенком). У дослідженні взяли участь сорок респондентів віком від дитячого до підліткового, що забезпечило наявність достатньої кількості інформації для наступного аналізу.

Під час психодіагностичного обстеження було встановлено, що більша частина опитаних відзначається помірним ступенем тривожності та середнім рівнем прояву психічних станів. Водночас, у деяких дітей зафіксовано значні

показники тривожності та емоційного напруження. Це може вказувати на присутність психологічного нездужання, підвищену вразливість до стресових обставин та ускладнення в емоційній адаптації. Окрім того, було виявлено, що деякі респонденти проявляють симптоми емоційної нестійкості, сумнівів у своїх можливостях та схильності до негативних переживань.

Аналіз отриманих емпіричних результатів дозволив встановити зв'язок між показниками тривожності у дітей та специфікою їхніх психічних станів. Зокрема, відзначається, що підвищений рівень тривожності корелює зі значнішим проявом негативної емоційності, внутрішнього дискомфорту та емоційної лабільності. Виявлені дані слугують підтвердженням раніше висловленого припущення щодо негативного впливу неблагополучних сімейних умов на емоційне становлення дитини, що, своєю чергою, може призводити до виникнення різноманітних емоційних проблем.

На підставі результатів дослідження було розроблено практичні рекомендації щодо профілактики та корекції порушень емоційного розвитку дитини в умовах дисфункційної сім'ї. Запропоновані рекомендації мають на меті зменшення рівня занепокоєння, покращення емоційної стійкості, формування вмінь самоконтролю, зміцнення стосунків між дітьми та батьками, а також створення доброзичливої психологічної атмосфери вдома. Особливий акцент робиться на розвитку способів вираження емоцій, посиленні психологічної допомоги та формуванні у дитини позитивного сприйняття себе.

Дані, отримані в ході наукової роботи, засвідчують важливість питання емоційного становлення дитини, яка зростає в неблагополучній родині. Підтверджено, що сімейний устрій є одним із ключових аспектів, що впливають на емоційний стан дитини. Незлагоджені сімейні відносини, дефіцит емоційної підтримки та негативна психологічна атмосфера можуть мати згубний вплив на психоемоційний розвиток особистості, посилювати відчуття тривоги та призводити до емоційних проблем.

Таким чином, можна констатувати, що мету дослідження досягнуто, а всі поставлені завдання реалізовано повністю.

Сформульовані висновки та практичні поради можуть бути корисними для фахівців-психологів, соціальних педагогів, батьків, освітян, а також у рамках психологічної підтримки дітей, які проживають у неблагополучних сім'ях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авторська анкета «Емоційний розвиток дитини в умовах дисфункційної сім'ї» URL: <https://docs.google.com/forms/d/16kInOCR7YIVmUfeRcDWgJvaf-RovmcXw3uGfOGtyRJA/edit>
2. Баранова С. В. Емоційна сфера дитини з неповної сім'ї: особливості розвитку та корекції. *Психологічні перспективи*. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Вип. 37. С. 7-19.
3. Білоус О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
4. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 339 с.
5. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. [електронне видання]. Дніпро : Середняк Т. К., 2021. 162 с.
6. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2016. 464 с.
7. Ковальчук М. А., Пеньковська Н. М. Психологія сім'ї : навч.-метод. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 125 с.
8. Кочубейник О. М., Потапчук Є. М. Сімейна психотерапія дітей з емоційними розладами. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. Вип. 43. С. 87-96.
9. Курило В. О. Загальна та медична психологія : навч. посіб. Львів : Видавець Марченко Т. В., 2023. 357 с.
10. Крюкова М. А. Загальна психологія: вступ до спеціальності : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2019. 128 с.
11. Максименко С. Д., Савченко О. О. Психологічні особливості розвитку дітей у кризовій сім'ї. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2022. № 2 (15). С. 33-39.

12. Методика «самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком). URL: <https://studfile.net/preview/7278969/page:4/>
13. Методика «Діагностики рівня тривожності» (за Філіпсом), URL: https://zlatolic.com.ua/sites/zlatolic.com.ua/files/document/test-shkilnoi-trivozhnosti-filipsa.doc_0.pdf (дата звернення: 22 травня 2026).
14. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб., допов. Київ : Академія, 2017. С. 313-318.
15. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 56-60.
16. Спіріна Т. П., Лях Т. Л., Попова А. О. Соціальна профілактика підліткового булінгу. Modern Technologies of Society Development : Collective Scientific Monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2019.
17. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія. Київ : Академвидав, 2006. С. 313.
18. Токарчук А., Коваль І. Підвищений рівень тривожності у дітей і підлітків свідків воєнного конфлікту: порівняльний аналіз, прогноз. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2023. № 8(1). URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/540> (дата звернення 30 травня 2026)
19. Цільмак О. М., Конуп О. Ф. Пізнання психології особистості та майстерності професійної взаємодії: тренінговий комплекс : метод. посіб. Одеса: РВВ ОДУВС, 2018. 88 с.
20. Чернова Н. О., Гура Н. В. Вплив дисфункційної сім'ї на емоційний розвиток дітей молодшого шкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. Київ, 2024. Вип. 2. С. 45-53.
21. Яцура В. В., Жук О. П. Менеджмент : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 41-48.
22. Bronte-Tinkew J., Horowitz A., Carrano J. Father Involvement and Child Emotional Development in Fragile Families. *Fathering: Promoting Positive Father*

Involvement. University of Toronto Press, 2018. Батьківська участь та емоційний розвиток дитини в нестабільних сім'ях.

23. Cummings E. M., Davies P. T. *Developmental Psychopathology and Family Process: Theory, Research, and Clinical Implications*. New York : Guilford Press, 2020. 493 p. Психопатологія розвитку та сімейний процес: теорія, дослідження та клінічні наслідки.

24. Coyne L. W., Kwakkenbos L. Emotion Regulation in Children from At-Risk Families. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2018. Vol. 21(3). P. 321-339. Емоційна регуляція у дітей із сімей групи ризику.

25. Edler K., Hoegler Dennis S., Wang L., Valentino K., Davies P. T., Cummings E. M. Family-Level Profiles of Parental Reactions to Emotions: Longitudinal Associations with Multi-Informant Reports of Adolescent Internalizing and Externalizing Symptoms. *Child Development*. 2025. Vol. 96(1). P. 21-35. Сімейні профілі батьківських реакцій на емоції: лонгітюдні зв'язки зі звітами підлітків про інтерналізовані та екстерналізовані симптоми.

26. Kisse L. T. Personality and Mental Well-Being of Adolescent Students from Dysfunctional Families: Basis for the Development of an Intervention Program. *Business Economic, Communication, and Social Sciences Journal (BECOSS)*. 2025. Vol. 7(2). P. 213-228. Особистість і психічне благополуччя підлітків із дисфункційних сімей.

27. Lansford J. E., Bornstein M. H. Parenting and Child Development in Diverse Families. *Handbook of Parenting* / ed. by M. H. Bornstein. 3rd ed. New York: Routledge, 2019. Батьківство та розвиток дитини в різних типах сімей.

28. Morris A. S., Criss M. M., Silk J. S., Houltberg B. J. The Impact of Family Conflict on Children's Emotion Regulation. *The Cambridge Handbook of Violent Behavior and Aggression*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. Вплив сімейного конфлікту на емоційну регуляцію дітей.

29. Reupert A., Maybery D. What do we know about families where parents have a mental illness? A systematic review. *Child & Youth Services*. 2016. Vol. 37(2). P.

98-116. Що ми знаємо про сім'ї, де батьки мають психічні розлади? Систематичний огляд.

30. Schroeder C. S., Smith-Boydston J. M. Assessment and Treatment of Childhood Problems: A Clinician's Guide. 3rd ed. New York: Guilford Press, 2017. Оцінка та лікування дитячих проблем: посібник клініциста.

31. Zalewska M. The Impact of Family Dysfunction on Child's Emotional Development. Journal of Education, Health and Sport. 2019. Vol. 9(8). P. 325-332. Вплив сімейної дисфункції на емоційний розвиток дитини.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Емоційний розвиток дитини в умовах дисфункційної сім'ї»

1. Вік
2. Стать
3. Чи відчуває дитина, що її емоції в сім'ї розуміють і приймають?
4. Як часто дитина стикається з емоційним ігноруванням у сім'ї?
5. Чи може дитина вільно висловлювати свої почуття в сім'ї?
6. Які емоції найчастіше переживає дитина вдома?
7. Чи спостерігається у дитини підвищена тривожність?
8. Як дитина реагує на конфлікти в сім'ї?
9. Чи впливає сімейна атмосфера на емоційний стан дитини?
10. Чи відчуває дитина підтримку з боку батьків?
11. Чи виникають у дитини емоційні труднощі (плач, замкнутість, агресія)?
12. Чи має дитина можливість обговорювати свої проблеми з дорослими?
13. Чи впливає сімейне середовище на формування емоційної стабільності дитини?
14. Чи потребує дитина психологічної підтримки для гармонійного емоційного розвитку?

Додаток Б

Методика діагностики рівня тривожності (за Філіпсом)

Інструкція: Вам пропонується тестовий матеріал який складається з 36 тверджень

Уважно прочитайте твердження, і не роздумуючи дуже довго, оберіть один з варіантів відповіді:

Так +

Ні -

1. Чи важко тобі встигати разом із класом?
2. Чи хвилюєшся ти, коли вчитель каже, що збирається перевірити, наскільки ти знаєш матеріал?
3. Чи важко тобі працювати в класі так, як цього хоче вчитель?
4. Чи сниться тобі інколи, що вчитель розлютився від того, що ти незнаєш
5. Чи траплялося, що хтось із твого класу бив або вдарив тебе? 244571548.
6. Чи часто ти хочеш, щоб учитель не поспішав, пояснюючи новий матеріал, щоб ти зрозумів, про що він каже?
7. Чи сильно ти хвилюєшся при відповіді або виконанні завдання?
8. Чи буває так, що ти боїшся відповідати, оскільки остерігаєшся зробити помилку?
9. Чи тремтять у тебе коліна, коли тебе викликають відповідати?
10. Чи часто твої однокласники сміються з тебе, коли ви граєте у різні ігри?
11. Чи трапляється, що тобі ставлять нижчу оцінку, ніж ти очікував?
12. Чи хвилює тебе питання про те, чи не залишать тебе на другий рік?
13. Чи намагаєшся ти уникнути ігор, у яких робиться вибір, тому що тебе зазвичай не обирають?
14. Чи буває часом, що ти весь тремтиш, коли тебе викликають відповідати?
15. Чи часто у тебе виникає відчуття, що ніхто з твоїх однокласників не хоче робити того, що хочеш ти?

16. Чи сильно ти хвилюєшся перед тим, як почати виконувати завдання?
17. Чи важко тобі отримувати такі оцінки, яких очікують батьки?
18. Чи боїшся часом, що тобі стане зле у класі?
19. Чи будуть твої однокласники сміятися з тебе в разі, якщо ти зробиш помилку під час відповіді?
20. Чи схожий ти на однокласників?
21. Чи тривожися ти після виконання завдання про те, наскільки добре ти з ним упорався?
22. Коли ти працюєш у класі, чи впевнений у тому, що все добре запам'ятаєш?
23. Чи сниться тобі іноді, що ти у школі й не можеш відповісти на запитання учителя?
24. Чи правда, що більшість дітей ставляться до тебе доброзичливо?
25. Чи працюєш ти старанніше, якщо знаєш, що результати твоєї роботи будуть порівнюватися у класі з результатами твоїх однокласників?
26. Чи часто ти мрієш про те, щоб менше хвилюватися, коли тебе викликають відповідати?
27. Чи боїшся ти іноді вступати у суперечку?
28. Чи не трапляється, що твоє серце починає сильно битися, коли учитель каже, що збирається перевірити твою готовність до уроку?
29. Коли ти отримуєш хороші оцінки, чи думає хтось із твоїх друзів, щоби хотів вислужитися?
30. Чи добре ти себе почуваєш із тими однокласниками, до яких інші діти ставляться з особливою повагою?
31. Чи буває, що деякі діти в класі говорять те, що тебе задіває?
32. Як ти гадаєш, чи втрачають прихильність класу ті учні, які не можуть упоратися з навчанням?
33. Чи схоже на те, що більшість твоїх однокласників не звертають на тебе уваги?
34. Чи часто ти боїшся виглядати безглуздо?

35. Чи задоволений ти тим, як до тебе ставляться вчителі?
36. Чи допомагає твоя мама в організації шкільних вечірок, як інші мамитвоїх однокласників?
37. Чи хвилювало тебе колись те, що думають про тебе навколишні?
38. Чи сподіваєшся ти вчитися у майбутньому краще, ніж зараз?
39. Чи вважаєш ти, що одягаєшся до школи так само добре, як і твої однокласники?
40. Чи часто ти замислюєшся, відповідаючи на уроці, що про тебе в цей час думають інші?
41. Чи мають здібні учні якісь виняткові права, яких не мають інші учні в класі?
42. Чи дратує деяких твоїх однокласників, коли тобі вдається бути кращим за них?
43. Чи задоволений ти тим, як до тебе ставляться твої однокласники?
44. Чи добре ти почуваєшся, коли залишаєшся наодинці з учителем?
45. Чи висміюють однокласники часом твою зовнішність та поведінку?
46. Чи гадаєш ти, що переймаєшся своїми шкільними справами більше, ніж твої однокласники?
47. Якщо ти не можеш відповісти, коли тебе запитують, чи відчуваєш ти, що от-от розплачешся?
48. Коли ввечері ти лежиш у ліжку, чи думаєш ти часом із тривогою про те, що буде завтра в школі?
49. Працюючи над складним завданням, чи відчуваєш ти інколи, що абсолютно забув речі, які добре знав раніше?
50. Чи тремтить трохи твоя рука, коли ти працюєш над завданням?
51. Чи відчуваєш ти, що починаєш нервувати, коли учитель каже, що збирається дати класу завдання?
52. Чи лякає тебе перевірка твоїх завдань у класі?
53. Коли вчитель говорить, що збирається дати класу завдання, чи боїшся ти, що не впораєшся з ним?

54. Чи снилося тобі часом, що твої однокласники можуть зробити те, чого не можеш ти?

55. Коли учитель пояснює матеріал, чи здається тобі, що твої однокласники розуміють його краще за тебе?

56. Чи тривожися ти по дорозі до школи, що вчитель може дати класу перевірочну роботу?

57. Виконуючи завдання, чи відчуваєш ти, що робиш це погано?

58. Чи тремтить злегка твоя рука, коли вчитель просить виконати завдання на дошці перед усім класом?

Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком).

Інструкція: Вам пропонується тестовий матеріал який складається з 40 тверджень

Уважно прочитайте твердження, і не роздумуючи дуже довго, оберіть один з варіантів відповіді:

Якщо твердження вам підходить (так), то обведіть кружечком цифру 2; якщо не зовсім підходить - цифру 1 (не зовсім); якщо не підходить - 0 (ні).

- 1) Часто я невпевнений у своїх силах
- 2) Нерідко мені здається безвихідною ситуація, з якої можна було б знайти вихід
- 3) Я часто залишаю за собою останнє слово
- 4) Мені важко змінювати свої звички
- 5) Я часто через дрібниці червонію
- 6) Неприємності мене сильно засмучують, і я занепадаю духом
- 7) Нерідко в бесіді я перебиваю співрозмовника
- 8) Я важко переключаюсь з однієї справи на іншу
- 9) Я часто просинаюсь уночі
- 10) У великих неприємностях я завжди звинувачую тільки себе
- 11) Мене легко роздратувати
- 12) Я дуже обережний щодо змін у моєму житті
- 13) Я легко впадаю у смуток
- 14) Нещастя та невдачі нічого мене не вчать
- 15) Я часто роблю зауваження іншим
- 16) Мене важко переконати в будь-якій суперечці
- 17) Мене хвилюють навіть уявні неприємності
- 18) Я часто відмовляюся від боротьби, вважаючи її марною
- 19) Я хочу бути авторитетом для оточуючих
- 20) Нерідко у мене не виходять з голови думки, від яких слід було б позбавитися

- 21) Мене лякають труднощі, з якими я можу зіткнутися в житті
- 22) Нерідко я відчуваю свою беззахисність
- 23) У будь-якій справі я не задовольняюсь малим, я хочу досягти максимального успіху
- 24) Я легко знаходжу з людьми спільну мову
- 25) Я часто переймаюся своїми недоліками
- 26) Іноді я впадаю у відчай
- 27) Мені важко стримуватися, коли я серджуся
- 28) Я сильно переживаю, якщо в моєму житті щось несподівано змінюється
- 29) Мене легко переконати
- 30) Я відчуваю розгубленість, коли в мене виникають труднощі
- 31) Краще керувати самому, ніж підкорюватися кому-небудь
- 32) Нерідко я буваю впертим
- 33) Мене бентежить стан мого здоров'я
- 34) У важкі хвилини я іноді поведжуся як мала дитина
- 35) У мене різка жестикуляція
- 36) Я неохоче йду на ризик
- 37) Я важко переношу хвилини очікування
- 38) Я вважаю, що ніколи не зможу виправити свої недоліки
- 39) Я буваю мстивим
- 40) Мене засмучують навіть незначні зміни в моїх планах